

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Українсько-угорський навчально-науковий інститут
Кафедра історії Угорщини та європейської інтеграції**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Українсько-угорського
навчально-наукового інституту

Олександр Шпенік

«29» червня 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ЦЕРКВА – СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМИН В
УКРАЇНІ**

Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)
Галузь знань	01–Освіта/Педагогіка
Спеціальність	014–Середня освіта
Предметна спеціальність	014.03–Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
Освітня програма	«Історія (мова навчання фахових дисциплін – угорська)»
Статус дисципліни	вибіркова
Мова навчання	Угорська

Ужгород 2024

Робоча програма навчальної дисципліни «*Церква – суспільство – держава: особливості взаємин в Україні*» для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка спеціальності 014.03 – Середня освіта (Історія та громадянська освіта) ОП «Історія» (мова навчання фахових дисциплін – угорська)»

Розробник: Майороші М.А., к.і.н.,
асистент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції УУННІ

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри Історії Угорщини та європейської інтеграції протокол № 11 від «18» червня 2024 р.

Завідувач кафедри доц. Зубанич Л. Л.

Схвалено науково-методичною комісією Українсько-угорського навчально-наукового інституту протокол № 28 від «27» червня 2024 р.

Голова науково-методичної комісії доц. Талабірчук О. Ю.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС –4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	I	I
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,6 самостійної роботи студента – 4 Вид підсумкового контролю: екзамен	Семестр:	
	1	1
	Лекції:	
	22	8
	Практичні (семінарські)	
	20	4
	Лабораторні:	
Форма підсумкового контролю: екзамен в усній формі за екзаменаційними білетами	Самостійна робота:	
	78	108

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу – висвітлити релігійну ситуацію в Україні через призму взаємовідносин «Церква-суспільство-держава».

Актуальність курсу – в Україні триває процес розбудови громадянського суспільства, основною рисою якого є дотримання прав і свобод громадян. Релігія є одним з тих чинників, який показує рівень розвитку суспільства, позаяк Церква має бути відділеною від держави і має тільки співіснувати, але аж ніяк не залежати. Україна є поліконфесійною державою і релігійні об'єднання мають різний статус і модель взаємин з державою, саме це й будемо розглядати під час вивчення курсу.

Завдання курсу – розкрити систему взаємовідносин між різними конфесіями та державою, а також як це впливає на розвиток суспільства. Одночасно, розглянути як різні релігійні організації співіснують між собою.

Дисципліна забезпечує набуття студентами наступних компетентностей: *інтегральна*: здатність розв'язувати складні задачі та проблеми в галузі гуманітарних знань в процесі навчання; здатність розв'язувати спеціалізовані практичні завдання в галузі середньої освіти, що передбачає застосування комплексне застосування концептуальних методів освітніх наук, предметних знань, психології, теорії та методики навчання.

1) загальні компетентності:

ЗК 1 – Здатність до критичного аналізу й синтезу, генерування нових, складних ідей у галузі освіти й історії.

ЗК 6 – Здатність усвідомлювати цінності громадянського суспільства, діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК 3 – Здатність вчитися протягом усього життя і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 8 – Здатність толерувати багатоманітність і полікультурність у суспільстві

2) фахові компетентності:

ФК 4 – Здатність здійснювати наукові дослідження, володіти сучасною методологією, принципами та методами наукових досліджень.

ФК 5 – Здатність до аналізу та критичної оцінки історичних джерел та наукової літератури.
 ФК 7 – Здатність формувати в здобувачів культуру академічної доброчесності та дотримуватися її принципів у власній професійній діяльності.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумов вивчення навчальної дисципліни *«Церква – суспільство – держава: особливості взаємин в Україні»* немає

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми *«Церква – суспільство – держава: особливості взаємин в Україні»*, вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Знання основ гуманітарних, фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін в обсязі необхідному для успішного володіння загальнотеоретичними та світоглядними питаннями і навиками практичного їх використання в освітній діяльності.	ПРН 1
Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами усно і письмово для обговорення результатів освітньої, професійної діяльності, презентації наукових досліджень та інноваційних проектів.	ПРН 6
Знати теоретико-методологічні аспекти історичної науки, особливості розвитку всесвітньої історії, основні періоди історії України в контексті світової історії, історико-культурних регіонів України та історію своєї місцевості.	ПРН 9
Застосовувати наукову критику до аналізу поглядів дослідників минулого, робити власні узагальнення щодо теоретичного і методичного рівня наукових праць з історії, критично оцінювати достовірність, надійність інформаційних джерел, вплив інформації на свідомість і розвиток всіх учасників освітнього процесу.	ПРН 11
Характеризувати існуючі в сучасному науковому просторі концепції історичного поступу українського народу, українського державотворення, порівнювати здобутки наукових шкіл при вирішенні актуальних проблем вітчизняної історії.	ПРН 13

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни *«Церква – суспільство – держава: особливості взаємин в Україні»*:

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Знають основи гуманітарних, фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін в обсязі необхідному для успішного володіння загальнотеоретичними та світоглядними питаннями і володіють навиками практичного їх використання в освітній діяльності.	ПРН 1
Вільно спілкуються державною та іноземною мовами усно і письмово для обговорення результатів освітньої, професійної діяльності, презентують наукові дослідження та інноваційні проекти.	ПРН 6
Знають теоретико-методологічні аспекти історичної науки, особливості розвитку всесвітньої історії, основні періоди історії	ПРН 9

України в контексті світової історії, історико-культурних регіонів України та історію своєї місцевості.	
Застосовують наукову критику до аналізу поглядів дослідників минулого, роблять власні узагальнення щодо теоретичного і методичного рівня наукових праць з історії, критично оцінюють достовірність, надійність інформаційних джерел, вплив інформації на свідомість і розвиток всіх учасників освітнього процесу.	ПРН 11
Характеризують існуючі в сучасному науковому просторі концепції історичного поступу українського народу, українського державотворення, порівнюють здобутки наукових шкіл при вирішенні актуальних проблем вітчизняної історії.	ПРН 13

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- тестові завдання;
- реферати, есе;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- екзамен;
- інші види групових та індивідуальних занять.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: семінарські заняття, усне опитування, реферати, презентації, есе, тестові завдання, презентації.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота, стандартизовані тести.

Форма підсумкового семестрового контролю: екзамен в усній формі за екзаменаційними білетами.

Контроль здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Курс складається з одного модульного контролю, який включає в себе лекції, семінарські заняття та самостійну роботу студентів.

Здобувачам пропонується самостійна робота у вигляді навчання за програмою неформальної освіти за допомогою дистанційних тренінгів, курсів, семінарів, вебінарів, майстер-класів тощо (наприклад, онлайн-курси «Академічна доброчесність в університеті» на платформі

Prometheus: https://apps.prometheus.org.ua/learning/course/coursev1:Prometheus+AI101+2021_T2/home; та інші).

Оцінка успішності знань студентів здійснюється у двох формах: поточний контроль (семінарські заняття, контрольна, самостійна робота) і підсумковий контроль (іспит). Загальна сума балів – 100 (із них: контрольна робота – 50, семінарські заняття – 30, самостійна робота – 20 балів).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Розподіл балів, які отримують студенти Згідно «Тимчасового положення УжНУ про оцінювання успішності студентів відповідно до вимог кредитно-модульної системи» від 15 лютого 2007 р. оцінювання здійснюється за наступною шкалою.

Змістові модулі з дисципліни «Методика та організація наукових досліджень в галузі історії та педагогіки» оцінюються наступним чином:

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	50	100
10	10	10	10	10		

T1, T2 ... – теми

Поточне оцінювання та самостійна робота				Модульна контрольна робота	Сума
T6	T7	T8	T9	50	100
10	10	20	10		

T6, T7 ... – теми

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	4	20	6	30
Самостійна робота	1	30	1	20
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.

Відповідно до «Положення про порядок та методику проведення семестрових (курсівих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті» (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання здобувачів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує здобувач, який: - всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом; - вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях; - засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою; - засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває; - вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію; - самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи;

оцінку «добре» (82-89 балів, В) заслуговує здобувач, який: - повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях; - має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного

спрямування; - під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, С) заслуговує здобувач, який: - в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок; - вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність; - опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) заслуговує здобувач, який: 8 - знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії; - виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок; - ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою; - допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення;

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує здобувач, який: - володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер;

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється здобувачу, який: виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань;

оцінка «незадовільно» (0-35 балів, F) – виставляється здобувачу, який: - володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім; - допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою; - не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи здобувача протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЕКТС	Оцінка за національною шкалою для екзамену
90-100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	
60-63	E	задовільно
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1.

Тема 1. «Церква-суспільство-держава» – загальні засади формування та розвитку.

Предмет, мета і завдання курсу. Зв'язок з іншими дисциплінами. Право людини на свободу світогляду та віросповідання. Створення та види релігійних організацій, основи їх правового статусу.

Тема 2. Державно-церковні відносини в період Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.

Прийняття християнства Володимиром та формування державно-церковних відносин. Вплив християнства на культуру, освіту та суспільний розвиток у Київській Русі. Особливості державно-церковних відносин в Галицько-Волинському князівстві.

Тема 3. Регулювання відносин між церквою та державою в Литовсько-польську добу.

Церковне життя в литовсько-польську добу та його вплив на суспільство. Протистояння західної і східної традиції. Єпископські кафедри. Державно-церковна концепція П. Могили. Роль церковних братств у суспільному житті. Феномен церковних уній. Становище церкви на Західно-українських землях.

Тема 4. Розвиток державно-церковних відносин козацько-гетьманської України.

Становище церкви в Україні у козацьку добу. Приєднання Київської митрополії до Московського патріархату. Синодальний період розвитку державно-церковних відносин.

Тема 5. Становище Церкви та її роль у суспільстві на українських землях у к. XVIII – п. XX ст.

Православна Церква: взаємини з державою та її роль у суспільстві в період к. XVIII – п. XX ст. Українська Греко-католицька Церква через призму державно-церковних відносин. Роль інших конфесій у державно-суспільному житті у к. XVIII – п. XX ст.

Змістовний модуль 2.

Тема 6. Державно-церковні відносини та їх вплив на суспільні процеси в добу української революції.

Державно-церковні відносини в добу Центральної Ради. Відносини між державою та церквою в період гетьманату П. Скоропадського. Державно-церковні відносини в часи Директорії.

Тема 7. Модель церковно-державних відносин в радянський період.

Загальні засади моделі церковно-державних відносин в радянський період. Комунізм як атеїстична ідеологія та його вплив на державно-суспільно-церковні взаємини. Утворення та розвиток Української Автокефальної Православної Церкви. Церковно-державні відносини в роки Другої світової війни. Становище церков у повоєнний період. Переслідування та заборона Греко-католицької та інших «неправославних» церков радянською владою. Правове становище нехристиянських релігійних організацій у радянську добу. Основи державної політики щодо релігії і церкви в роки перебудови.

Тема 8. Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій після здобуття незалежності, їх роль у розбудові громадянського суспільства.

Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій. Державний контроль за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації. Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних відносинах.

Тема 9. «Церква-суспільство-держава» на сучасному етапі.

Оптимізація державно-церковних відносин на сучасному етапі. Демократичні та антидемократичні тенденції в державно-церковних відносинах. Характеристика проектів «Концепції державної політики щодо церкви та релігійних організацій. Повернення

автокефалії Українській церкві. ПЦУ та УПЦ (МП). Церковно-державно-суспільні відносини в період російсько-української війни.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Форма навчання: денна				
	Усього	у тому числі			
лекції		Практичні (семінарські)	лабораторні	Індивідуальна робота	Самостійна робота
7-й семестр					
Модуль 1					
Тема 1. «Церква-суспільство-держава» – загальні засади формування та розвитку		2			6
Тема 2. Державно-церковні відносини в період Київської Русі та Галицько-Волинського князівства		2	2		8
Тема 3. Регулювання відносин між церквою та державою в Литовсько-польську добу		2	2		6
Тема 4. Розвиток державно-церковних відносин козацько-гетьманської України		2			8
Тема 5. Становище Церкви та її роль у суспільстві на українських землях у к. XVIII – п. XX ст.		2	4		8
Модульна контрольна робота		2			
		12	8		36
Модуль 2					
Тема 6. Державно-церковні відносини та їх вплив на суспільні процеси в добу української революції		2	4		12
Тема 7. Модель церковно-державних відносин в радянський період		2	4		10
Тема 8. Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій після здобуття незалежності, їх роль у розбудові громадянського суспільства		2	2		10
Тема 9. «Церква-суспільство-держава» на сучасному етапі		2	2		10
Модульна контрольна робота		2			
Разом за модуль		10	12		42
Разом	120	22	20		78

6.3. Теми семінарських занять:

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Державно-церковні відносини в період Київської Русі та Галицько-Волинського князівства	2
2.	Регулювання відносин між церквою та державою в Литовсько-польську добу	2

3.	Становище Церкви та її роль у суспільстві на українських землях у к. XVIII – п. XX ст.	4
4.	Державно-церковні відносини та їх вплив на суспільні процеси в добу української революції	4
5.	Модель церковно-державних відносин в радянський період	4
6.	Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій після здобуття незалежності, їх роль у розбудові громадянського суспільства	2
7.	«Церква-суспільство-держава» на сучасному етапі	2
		20

6.4. Самостійна робота

Самостійна робота з курсу «» містить педагогічно-методичну складову та здійснюється за вибором студента. Самостійна робота може бути представлена у вигляді презентації, есе або реферату.

Також на самостійну роботу пропонується навчання за програмою неформальної освіти за допомогою дистанційних тренінгів, курсів, семінарів, вебінарів, майстер-класів тощо: - «Академічна доброчесність: онлайн курс для викладачів» на платформі Prometheus: https://apps.prometheus.org.ua/learning/course/coursev1:Prometheus+AI101+2021_T2/ home; - «Академічна доброчесність» на платформі EdEra: <https://courses.edera.com/courses/course-v1:AmericanCouncils+AcIn101+AcIn2019/about> - «Академічна доброчесність в університеті» на платформі ВУМ online: <https://vumononline.ua/course/academic-integrity-at-the-university/>

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби: ноутбук та проєктор для презентацій.

Обладнання: карта, дошка.

Навчальна платформа Google Meet, Moodle.

8. ПИТАННЯ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО І ПІДСУМКОВОГО СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Загальні засади формування та розвитку державно-церковних відносин.
2. Право людини на свободу світогляду і віросповідання та створення релігійних організацій.
3. Види релігійних організацій та основи їх правового статусу.
4. Прийняття християнства Володимиром та формування державно-церковних відносин.
5. Вплив християнства на культуру, освіту та суспільний розвиток у Київській Русі.
6. Особливості державно-церковних відносин в Галицько-Волинському князівстві.
7. Церковне життя в литовсько-польську добу та його вплив на суспільство
8. Роль церковних братств у суспільному житті.
9. Державно-церковна концепція Петра Могили.
10. Феномен церковної унії.
11. Становище церкви на Західно-українських землях в литовсько-польську добу.
12. Становище церкви в Україні у козацьку добу.
13. Приєднання Київської митрополії до Московського патріархату.
14. Синодальний період розвитку державно-церковних відносин.
15. Православна Церква: взаємини з державою та її роль у суспільстві в період к. XVIII – п. XX ст.
16. Українська Греко-католицька Церква через призму державно-церковних відносин в к. XVIII – п. XX ст.
17. Державно-церковні відносини в добу Центральної Ради.
18. Відносини між державою та церквою в період гетьманату П. Скоропадського.
19. Державно-церковні відносини в часи Директорії.

20. Радянська модель церковно-державних відносин: основні засади.
21. Комунізм як атеїстична ідеологія.
22. Утворення та розвиток Української Автокефальної Православної Церкви.
23. Українська церква в роки Другої світової війни.
24. Греко-католицька церква: переслідування і юридична ліквідація.
25. Правове становище нехристиянських релігійних організацій у радянську добу.
26. Основи державної політики щодо релігії і церкви в роки перебудови.
27. Правовий аспект регулювання державно-церковних після здобуття незалежності
28. Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій.
29. Державний контроль за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації.
30. Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних відносинах.
31. Оптимізація державно-церковних відносин на сучасному етапі
32. Демократичні та антидемократичні тенденції в державно-церковних відносинах.
33. Характеристика проектів «Концепції державної політики щодо церкви та релігійних організацій».
34. Повернення автокефалії Українській церкві.
35. Церковно-державно-суспільні відносини в період російсько-української війни.

9. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література:

1. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналіт. доп. / [С. І. Здіорук, В. В. Токман] ; за ред. С. І. Здіорука. – Київ : НІСД, 2023. – 36 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>
2. Держава і церква: уроки минулого і проблема сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород : Ліра, 2003. – 224 с.
3. Дудар Н.П., Филипович Л.О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). К.: Наук. думка, 2000. – 132 с.
4. Єленський В. Релігійна свобода: українська реальність і світовий досвід // Релігійна свобода і права ... Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура. Релігійна свобода і права людини. Правничі аспекти Львів, 2001. – 281 с.
5. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття : Монографія / С. І. Здіорук. – К. : Знання України, 2005. – 552 с.
6. Історія релігій в Україні: в 10 т. / А. Колодний, Р. Крижанівський. – Київ; Дрогобич : Коло, 2003. – Т. 10: Релігія і церква років незалежності України. – 2003. – 612 с.
7. Климов В. В. Свобода совісті, церква, релігійність в українському суспільстві періоду незалежності : Вибрані статті / В. В. Климов. – К. : Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 2009. – 370 с.
8. Климов В. В. Релігійність в українському суспільстві періоду незалежності : Вибрані статті / В. В. Климов. – К. : Інститут філософії, 2009. – 370 с.
9. Історія християнської церкви на Україні : Релігієзнавчий довідковий нарис. – К. : Наукова думка, 1992. – 104 с.

Допоміжна

1. Єленський В. Є. Релігійно-суспільні зміни в посткомуністичній Європі / В. Є. Єленський // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 30-33.
2. Здіорук С. І. Український досвід партнерської взаємодії держави і церкви в європейському контексті / С. І. Здіорук // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 86-91.

3. Здіорук С. І. Українські суспільно-релігійні відносини в умовах трансформації і глобалізації / С. І. Здіорук // Релігійна свобода: Функціонування релігії в умовах свободи її буття : Науковий щорічник. – К., 2004. – С. 36-42.
4. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.): Курс лекцій / В. І. Яровий, М. П. Рудаков, В. П. Шумило та інші. – К. : Либідь, 2001. – 218 с.
5. Любчик В. П. Порівняльний аналіз процесу реституції церковного майна в Україні та інших посткомуністичних країнах / В. П. Любчик // Реституція церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід : Збірник наукових матеріалів / Ред. кол. В. Андрущенко та ін. – К. : Світ знань, 2007. – С. 23-29.
6. Любчик В. П. Церковно-державні та міжправославні відносини в Україні / В. П. Любчик // Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні Науковий збірник. – К. : VIP, 2001. – 206 с. – С. 53-62.
7. Мельничук О.П. Теоретико-правовий аналіз діяльності релігійних організацій в демократичній державі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 206 с.
8. Огієнко І. І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви / І. І. Огієнко. – У 2-х т. – К. : Україна, 1993. – Т. 1. – 147 с.; Т. 2. – 418 с.
9. Палінчак М.М., Стебляк Д.М. Поняття державно – церковні відносини (правовий аспект) Закарпатські правові читання. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 квітня 2017 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. – Ужгород: ТОВ «РІКУ», 2017. – Т.2. – 488 с.
10. Палінчак М.М. Харута В.Ф., Яцина П.Е. Моделі державно – церковних відносин (політико – правовий аспект) Порівняльно-аналітичне право. Електронне наукове фахове електронне видання. № 2/2017. с. 266. [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.pap.com.ua
11. Стан релігійної свободи і рівня толерантності в регіонах України (за результатами опитування // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.risu.org.ua/freedom/resources/library/tolerance04/>.
12. Федчишин С.А. Релігійна нейтральність як принцип державної служби в Україні. Jurnalul Juridic National: teorie si practica. 2020. № 1(41). С. 66–71.

Інтернет-видання

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996.
2. Закон Української РСР від 23 квітня 1991 р. № 987. XII. "Про свободу совісті та релігійні організації" // Відомості Верховної Ради України.
3. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань // Резолюція 35/55 Генеральної Асамблеї ООН від 25 листопада 1981 року.
4. Науковий щорічник «Історія релігій в Україні» <https://www.religio.org.ua/index.php/religio/issue/archive>

